

s. Maria Tomporowska RM

HEROIZM WIARY W ŻYCIU I NAUCZANIU
ARCYBISKUPA ZYGMUNTA SZCZĘSNEGO
FELIŃSKIEGO

*W 200. rocznicę urodzin św. Arcybiskupa
Zygmunta Szczęsnego Felińskiego*

Warszawa - Niepokalanów 2022

Redakcja:
O. Zygmunt Maria Tomporowski OFMConv

Recenzenci wydawniczy:
Ks. prof. Janusz Królikowski UJPII
O. prof. Zdzisław Kijas OFMConv

Projekt okładki i skład: Karolina Podrażka

Korekta: dr hab. Monika Waluś UKSW, Instytut Maryjno - Kolbiański

Zdjęcie na okładce:
Pomnik św. abp. Zygmunta Szczęsnego na dziedzińcu Domu
Generalnego Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi,
Warszawa ul. Żelazna 97, 15 czerwca 2022 r.
Fot. Marian P. Romaniuk

Zdjęcia są z archiwum Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Rodziny
Maryi z Warszawy - s. dr Antonietta Teresa Frącek RM,
a także ze zbiorów własnych s. Marii Tomporowskiej RM

Za pozwoleniem Przełożonej Generalnej M. Małgorzaty Burek RM
Warszawa, dnia 17 października 2022 r. L. dz. 284/2022

Za wiedzą Kurii Metropolitarnej Warszawskiej
z dnia 20.02.2023 Nr 356/D/23

Wydanie I
© Copyright by Zygmunt Maria Tomporowski & Zgromadzenie Sióstr
Franciszkanek Rodziny Maryi

ISBN 978-83-7766-250-2

Wydawnictwo Ojców Franciszkanów Niepokalanów
Paprotnia, ul. O. Maksymiliana Kolbego 5, 96-515 Teresin
tel. 46 864 22 08
e-mail: wydawnictwo@niepokalanow.pl
www.wydawnictwo.niepokalanow.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów.....	9
Bibliografia.....	10
Przedmowa.....	22
Wstęp.....	24

ROZDZIAŁ I

Heroiczna wiara podstawą życia św. arcybiskupa

Zygmunta Szczęsnego Felińskiego.....	29
1. Życie wiarą i jej umiłowanie.....	30
2. Umiłowanie modlitwy.....	42
3. Msza św. i kult Najświętszego Sakramentu.....	46
4. Miłość i cześć do Matki Najświętszej.....	51

ROZDZIAŁ II

Nauczanie wyrazem wiary św. abpa Zygmunta Szczęsnego

Felińskiego.....	56
1. Kazania i konferencje.....	56
2. Wykłady i publikacje.....	59
3. Listy pasterskie.....	63

ROZDZIAŁ III

Założenie i formacja Zgromadzenia Rodziny Maryi..... **68** |

1. Wiara motywem założenia Zgromadzenia Rodziny Maryi.....	70
2. Ustawy Zgromadzenia Rodziny Maryi.....	76
3. Konferencje i listy do Sióstr.....	82
4. Przykład życia – bezgraniczne zaufanie Bogu.....	88

Zakończenie..... **92** |

Posłowie..... **95** |

Nota biograficzna s. Marii Tomporowskiej RM..... **97** |

Pro memoria śp. s. Marii..... **101** |

Fotografie..... **108** |

Święty Zygmunt Szczęsny Feliński, mimo beatyfikacji i kanonizacji, której dostąpił w Kościele, nadal pozostaje postacią przynajmniej niedocenianą, jak wielu innych ludzi Kościoła w żyjących pod zaborami w XIX wieku. Ten trudny dla Polaków i Polski wiek ciągle pozostaje w cieniu okresu staropolskiego, a potem odradzającej się w trudzie niepodległości po 1918 roku. Trzeba więc wracać do ludzi tworzących tamten oddalający się wiek, który nie jest już „ubiegłym” wiekiem. Może ten rosnący dystans przyczyni się do większego zainteresowania nim, wykraczając poza powstania narodowe, które niewątpliwie pozostają jego kamieniami milowymi. Jest to wiek niezwykle ważny dla Kościoła z wielu powodów, ale przede wszystkim dlatego, że pokazuje żywotność Kościoła, jego znaczenie, a także poniekąd tajemnicę jego trwania, która zakorzenia się w sile ducha i w dążeniu do świętości, mimo wszelkich trudności, zwłaszcza zewnętrznych. Może właśnie trudności, które się pojawiają, temu najlepiej służą, wzbudzając heroizm w wierze.

Arcybiskup warszawski i wygnaniec, bo przede wszystkim z tym łączymy postać Zygmunta Szczęsnego Felińskiego, był także teologiem, człowiekiem kultury, pisarzem, kierownikiem duchowym, założycielem żeńskiego zgromadzenia zakonnego, uznanym kaznodzieją, wrażliwym obserwatorem dokonujących się przemian cywilizacyjnych i obyczajowych, a także niezłomnym patriotą, który chciał wolności dla Polaków i dla Polski, dlatego nie wahał się poprzeć powstania styczniowego, co przeplącił utratą biskupstwa warszawskiego, więzieniem i wygnaniem. Jawi się w najwyższym stopniu jako postać uniwersalna. Tym, co stało u podstaw tej wszechstronnej kultury duchowej i kościelnej arcybiskupa warszawskiego była głęboka, staje dojrzewająca wiara, którą kształtował w sobie i w innych. Na pewno na jej kształt wpływała wyrazista pobożność maryjna, ze szczególnym

naciekiem kładzionym na kult Matki Bożej jako Królowej Korony Polskiej, do którego odnowy znacząco się przyczynił.

Praca Siostry Marii Tomporowskiej ze Zgromadzenia Rodziny Maryi, zgromadzenia założonego przez św. Zygmunta wpisuje się w nurt tych prac historyczno-teologicznych, które służą lepszemu poznaniu wybitnego arcybiskupa warszawskiego i Polaka-patrioty. Pisana w perspektywie ukazania heroizmu jego wiary jak najbardziej chwyta istotę jego osobowości, jego wielkości i jego przesłania, które powinno być dla nas żywe i inspirujące. Ukazanie św. Zygmunta pod tym kątem przybliży na nowo jego postać, ale także czyni go niewątpliwym źródłem odniesień zarówno dla biskupów warszawskich, jego następców, jak dla wszystkich, którzy chcą dzisiaj stawać się „żywymi kamieniami” w budowlu Kościoła.

Osobiście przygotowana praca jest mi szczególnie bliska, ponieważ w mojej rodzinnej parafii posługują siostry z Rodziny Maryi, co dało mi już dawno okazję do poznania ich Świętego Założyciela.

Ks. Janusz Królikowski
Tarnów, 3 grudnia 2022 roku.

PRZEDMOWA

W ocenie wydawcy publikacja pracy dyplomowej s. Marii Tomporowskiej RM, napisanej pod kierunkiem o. dra Gabriela Bartoszewskiego OFM Cap na Seminarium Teologii Życia Wewnętrznego w Prymasowskim Studium w Warszawie, ma na celu nie tylko przypomnienie treści pracy, ale również wspomnienie jej autorki. Zdaniem promotora pracy, o. Gabriela praca warta jest wydania drukiem, a to z uwagi na dość precyzyjny przekaz płynący z życia i nauczania św. Zygmunta Szczęsnego Felińskiego, Arcybiskupa Warszawy w latach 1862-1863, w Królestwie Polskim.

W związku z faktem, że praca dyplomowa s. Marii powstała w roku 1987 dokonano pewnych zmian, choćby dotyczących faktu, iż w czasie, kiedy autorka zajmowała się tematem heroizmu wiary Arcybiskupa ten był sługą Bożym, a obecnie jest czczony jako święty, kanonizowany przez Benedykta XVI w 2009 roku. Stąd też w publikowanym tekście pominięto określenie „sługa Boży” i zastąpiono je terminem „święty” bądź pozostano przy terminologii hierarchicznej („arcybiskup”).

Poza tym poszerzono bibliografię uzupełniając oryginalny tekst tak, by był on bardziej zrozumiały dla czytelnika w kontekście historycznym, który to kontekst autorka zaznaczyła w sposób bardzo skrótowy, pomijając szereg zagadnień dotyczących realiów tamtego czasu oraz ograniczonej państwowości Królestwa Polskiego. Tym niemniej to rozszerzenie jest na tyle „dyskretne”, że nie burzy zwartości, ani oryginalnej w swym przekazie treści pracy dyplomowej. Pełni ono jedynie rolę dopowiedzenia, często w przypisach, a jeśli już występuje w tekście, to stanowi zaledwie kilkulinijkowy akapit. W związku z tym poszerzona została także baza przypisów.

Dokonano również pewnych korekt językowych w miejscach, które mogłyby budzić wątpliwości, oraz w warstwie językowej, gdzie użyte sformułowania wydawały się niejednoznaczne

bądź nieścisłe, mogące wprowadzić czytelnika w błąd.

Opublikowana praca jest także świadectwem wiary autorki, jej podejścia do świętości w osobie Arcybiskupa i pragnienia naśladowania Ojca Założyciela Rodziny Maryi oraz jego umiłowania krzyża. Nie sposób nie wspomnieć, że swoistym mottem pracy jest wezwanie, napisane odręcznie przez s. Marię na karcie tytułowej pracy dyplomowej: Naucz mnie miłości Krzyża! Wynika stąd, że św. Arcybiskup był dla s. Marii wzorem nie tylko wiary, samozaparcia, miłości Boga i bliźniego, ale również cierpliwości, która to nieodłącznie kojarzy się z cierpieniem i krzyżem, które towarzyszyły Świętemu praktycznie przez całe życie, a szczególnie w okresie jego arcypasterskiego posługiwania, 20-letniej zsyłki oraz życia „na pustkowiu” – po wygnaniu, kiedy przebywał w zagubionej na południowych krańcach Tarnopolszczyzny wiosce Dźwiniaczka, położonej niewiele ponad kilometr na wschód od rzeki Zbrucz, rozgraniczającej Galicję od Podola.

Świętość kształtuje się zwykle „na uboczu” cywilizacji, z dala od wielkich aglomeracji; często w ciszy i samotności. Takie było życie św. Zygmunta Szczęsnego – Arcybiskupa i „pustelnika”. Takimi pustelniami pośród świata są również klasztory, bez względu na to, czy ich mieszkańcy pędzą tam życie kontemplacyjne, czy udzielają się czynnie służąc bliźnim.

Jest jeszcze jeden powód tej publikacji – powód osobisty. Nie jest łatwo to przyznać, gdy redaktora wydania łączy bliskie pokrewieństwo z autorką pracy. Jednak podobnie jak św. Paweł zdobędzie się i ja na to szaleństwo: „Jeżeli więc już naprawdę mam się czymś chwalić, to niech to będą moje słabości” (2 Kor 11, 30); niech będzie także moja siostra Maria, którą całe rodzeństwo – Rodziny Maryi i rodziny Tomporowskich – podziwiała i podziwiała za jej niezwykłą pobożność i umiłowanie Krzyża, zwłaszcza w ostatnim okresie choroby i cierpienia.

o. Zygmunt Maria Tomporowski OFMConv

ROZDZIAŁ II

NAUCZANIE WYRAZEM WIARY KS. ABPA ZYGMUNTA SZCZĘSNEGO FELIŃSKIEGO

Ksiądz Arcybiskup Zygmunt Szczęsny Feliński był człowiekiem heroicznego zawierzenia Bogu, a jako kapłan Chrystusowy, uważał za najważniejszy obowiązek głoszenie prawd Bożych. Od tego obowiązku nikt i nic nie mogło go powstrzymać. Nawet w sytuacjach, gdy wiedział, że przygotowane są przeciwko niemu przez grupy wrogie Kościołowi pewne ekscesy, nie zawahał się wejść na ambonę katedry św. Jana Chrzciciela w Warszawie. Umiał cierpliwie przeczekać prowokacje i po chwili, gdy spokój powrócił w mury świątyni, wypowiadał słowa miłości i przebaczenia wobec tych, którzy pragnęli znieważać jego osobę.

Arcybiskup wspomina, że nawet życzliwe osoby: „radziły mi nie jechać wcale do kościoła tego dnia; nie usłuchałem wszakże tej rady, gdyż byłoby to odstępieniem od raz przyjętej zasady, by obowiązek swój spełnić, pozostawiając Opatrzności wyprowadzenie z mego postępowania zgodnych z wolą Bożą następstw”⁸¹.

I. Kazania i konferencje

Zasadniczą pracą każdego kapłana, a zwłaszcza biskupa, jest głoszenie Słowa Bożego. Jest to zgodne z tym, co napisał św. Paweł do Koryntian: „Nie posłał mnie Chrystus, abym chrzczył, lecz abym głosił Ewangelię, i to nie w mądrości sło-

⁸¹ Z. Sz. Feliński, *Pamiętniki*, cz. II (1986), dz. cyt., s. 531-532.

wa, by nie zniweczyć Chrystusowego krzyża” (1 Kor 1, 17). Cytat ten stanowi żywą ilustrację posługi abpa Felińskiego – posługi naznaczonej krzyżem. Arcybiskup głosił Ewangelię najczęściej w formie kazań i konferencji.

Ksiądz Feliński od początku swej pracy kapłańskiej głosił kazania w kościele św. Katarzyny w Petersburgu, w języku polskim⁸². Treści tych pierwszych kazań nie znamy. Z listów do matki dowiadujemy się, że autor wkładał wiele pracy w przygotowywanie kazań, które miał później wygłosić⁸³.

W roku 1857, 17 czerwca, ks. Feliński otrzymał oficjalną nominację na kapelana Akademii Duchownej w Petersburgu. Stanowisko to wymagało od niego – między innymi zajęciami – głoszenia alumnom w niedziele i święta konferencji⁸⁴. Były to konferencje o treści ascetycznej, dotyczące życia kapłańskiego. Konferencje te możemy znaleźć w formie opracowanej w dziele wydanym przez autora w 1855 roku, pod tytułem: „Konferencje duchowne⁸⁵”.

Po objęciu rządów w archidiecezji warszawskiej abp Zygmunt Szczęsny nadal głosił kazania i konferencje; wygłosił ich bardzo wiele. Głosił je w celu ożywienia i pogłębienia życia religijnego wiernych. Treść tych przemówień znajdujemy fragmentarycznie w jego *Pamiętnikach* oraz w kronikach zakonnych. W zakonach wygłaszał często i wiele okolicznościowych kazań podczas nabożeństw, które celebrował. Podstawową treścią nauk arcybiskupa były prawdy wiary świętej.

Na początku swego pasterzowania w Warszawie, Arcybiskup wygłosił konferencje w oktawie Wielkiego Postu, a to

⁸² ARMW, *List Felińskiego do matki*, 1 X 1855: sygn. F-c-4.

⁸³ ARMW, *List Felińskiego do matki*, 14 IX 1854; 27 I 1856: sygn. F-c-4.

⁸⁴ ARMW, *List Felińskiego do matki*, 23 IV 1857: sygn. F-c-4; por. Z. Sz. Feliński, *Pamiętniki*, cz. II (1911), dz. cyt., s. 64.

⁸⁵ Z. Sz. Feliński, *Konferencje duchowne*, cz. I i II, Lwów 1885.

z racji nietrafnego wyboru kaznodziei przez kapitułę warszawską. O wielkiej trosce o Słowo Boże dowiadujemy się z wypowiedzi samego Pasterza: „Nie chcąc, by wierni pozbawieni zostali duchowego pokarmu w czasach, kiedy najwięcej zasiłku tego potrzebowali, sam podjąłem się podać ludowi ten chleb duchowny, pomimo licznych i różnorodnych zajęć [...] Ufny w nabytą w Akademii wprawę do głoszenia konferencji bez uprzedniego ich pisania, postanowiłem rozwinąć w całym szeregu nauk [...] przede wszystkim prawdy wiary”⁸⁶.

Arcybiskup postanowił przedstawić stopniowy rozwój cnót teologicznych – wiary, nadziei i miłości – tak bardzo potrzebnych w życiu wewnętrznym człowieka. Rozpoczął od określenia natury każdej z cnót. Wykazał, jak jedna (wiera) rodzi się z drugiej (nadziei), osiągając szczyt w miłości. Dochodząc do praktycznych wniosków ukazywał, w jaki sposób doskonała miłość Boga i bliźniego skłania poszczególne jednostki do poświęcenia własnych spraw dla dobra innych. Równocześnie zobowiązywał do jak najwierniejszego spełniania obowiązków⁸⁷.

Arcybiskup Zygmunt Feliński w ciągu 16 miesięcy swego pasterzowania w Warszawie odwiedzał (wizytował) parafie, zakłady dobroczynne, szpitale i klasztory głosząc wszędzie Słowo Boże. W ciągu tych kilkunastu miesięcy abp Feliński wygłosił kilkaset kazań oraz okolicznościowych przemówień do wiernych, z którymi się spotykał. I tak, przykładowo, zaraz po otwarciu kościołów w Warszawie, 22 lutego 1862 roku, celebrował Mszę św. w kościele oo. Bernardynów, gdzie mówił o ważności Najświętszego Sakramentu; 1 marca 1862 roku odprawił Mszę św. w kościele ss. Wizytek i wygłosił kazania do bractw matek chrześcijańskich na temat

⁸⁶ Z. Sz. Feliński, *Pamiętniki*, cz. II (1986), dz. cyt., s. 530-531.

⁸⁷ Por. tamże, s. 531.

religijnego wychowania im kształcenia dzieci⁸⁸.

Arcybiskup bardzo często brał udział w uroczystościach zakonnych, zazwyczaj przy okazji wizyt pasterskich bądź wizytacji klasztorów na terenie archidiecezji warszawskiej wygłaszając okolicznościowe przemówienia do siostr i udzielając im rad oraz nauk dotyczących życia zakonnego. Gdy został odsunięty przez rząd ode czynnej pracy apostołskiej i został skazany na 20 lat milczenia na wygnaniu, słowo mówione zastąpił słowem pisanym tworząc kazania i konferencje, by w ten sposób rozgłaszać Dobrą Nowinę o zbawieniu. To tam właśnie, w Jarosławiu nad Wołgą, powstały jego *Konferencje duchowne* oraz *Pamiętniki*, które po powrocie z wygnania opublikował drukiem. Zarówno z jego nauk, które wygłaszał wśród wiernych, jak i w spisanych przez niego konferencjach, kazaniach, pamiętnikach przebija głęboko myśl kościelna⁸⁹.

2. Wykłady i publikacje

Arcybiskup Feliński nie prowadził wykładów w ścisłym tego słowa znaczeniu. Pełniąc funkcję kapelana w Akademii Duchownej w Petersburgu miał inny zakres czynności i plan pracy; nie miał zleconych żadnych wykładów. Jednak w czasie swego pobytu w Akademii ks. Zygmunt Szczęsny

⁸⁸ Aktywność Arcybiskupa rozpoczęła się zaraz po przyjeździe do Warszawy, gdzie już 9 lutego 1862 (w dniu przyjazdu) „rozpoczął swe «po ludzku mówiąc niemożliwe posłannictwo», które trwało około 16 miesięcy – od 9 lutego 1862 roku do 14 czerwca 1863. M. J. Olszewska, dz. cyt, s. 79; por. M. W. Szkarowski, I. Wodzianowska, *Feliński Zygmunt Szczęsny* [Фелинский Сигизмунд Феликс (Зигмунт Щенский)], <https://www.polskipetersburg.pl/hasla/felinski-zygmunt-szczesny> [dostęp 10. 11.2022].

⁸⁹ Na temat arcybiskupiej posłudze i piśmiennictwie Zygmunta Szczęsnego w aspekcie eklezjalnym, zob. I. Pałka, *Ujęcie Kościoła w posłudze i piśmiennictwie św. Zygmunta Szczęsnego Felińskiego (1822-1895)*, Kraków 2020 [mgr].

wyłaszał alumnom nauki, które nie wchodziły w zakres tak regulaminu, jak i planu zajęć akademickich. Ze wspomnień jednego z ówczesnych alumnów, Henryka Kulwanowskiego⁹⁰, dowiadujemy się, że treść tych nauk dotyczyła spraw z zakresu teologii pastoralnej i historii. Ksiądz Feliński mówił przyszłym kapłanom o stanie Kościoła w Europie w tamtym czasie, a zwłaszcza jego sytuacji w Rosji. Podkreślał rolę właściwego stosunku księży do Stolicy Apostolskiej, do władz kościelnych i państwowych oraz o obowiązkach wobec własnego Narodu. W zakresie historii podejmował tematy dotyczące przyczyn utraty niepodległości przez Polskę oraz o nieudanych powstaniach⁹¹.

Arcybiskup Zygmunt Szczęsny Feliński zawsze podkreślał synowskie przywiązanie i bezwzględną wierność Stolicy Apostolskiej i posłuszeństwo biskupowi według zasad prawa kanonicznego, a „uznanie rządów zaborczych za bicz Boży za nasze grzechy”⁹².

Arcybiskup, mimo pewnych zdolności literackich, nie napisał żadnych naukowych dzieł teologicznych czy asceptycznych. Praca duszpasterska i troska o założone przez siebie Zgromadzenie Rodziny Maryi pochłaniały cały jego czas. Dopiero na wygnaniu w Jarosławiu nad Wołgą miał więcej czasu, przymusowa bezczynność stała się sprzyja-

⁹⁰ O seminarzyście Henryku Kulwanowskim wspomina Wł. Bryła w swoim artykule nt. przyjacielskich rad ks. Z. Felińskiego, które ów seminarzysta spisał podczas swego pobytu w Akademii duchownej. Wł. Bryła, *Retoryka pogadank pt. Przyjacielskie rady ks. Zygmunta Szczęsnego Felińskiego*, „Poznańskie Spółkowania Językoznawcze” 2010 nr 21, 9-16. „The article discusses Przyjacielskie rady [Friendly exegesis] by the Rev. Zygmunt Szczęsny Feliński as it was noted down by the seminarian Henryk Kulwanowski” (Abstrakt).

⁹¹ Дружественные советы кс. Фелинского, w: С. Шолкович, *Сборник статей розясняющих польское дело по отношению к западной России*, Вильна 1885-1887, s. 181-215.

⁹² Z. Sz. Feliński, *Pamiętniki*, cz. II (1986), dz. cyt., s. 631.

jącą okolicznością dla pracy pisarskiej. W Jarosławiu abp Zygmunt Szczęsny przygotował do druku notatki z konferencji głoszonych do alumnów w Akademii Petersburskiej. Uporządkował je w 30 oddzielnych tekstach i zatytułował: *Konferencje duchowne*. O swej pracy tak we wstępie napisał: „Przewodnicząc niegdyś młodemu Lewitom na drogach życia wewnętrznego, uzbierałem w ciągu kilku lat spory zapas materiałów, które [...] nie bez pożytku może będą dla gotujących się obecnie do świętych obowiązków kapłańskich”⁹³.

Ascetyczna tematyka konferencji zawiera głębokie pouczenia, pełne serdecznej miłości do słuchaczy. Arcybiskup Feliński nie posiadając na wygnaniu fachowej literatury pomocniczej z zakresu teologii i ascetyki, nadał dziełu bardzo oryginalny charakter. W treści zawarł wiele tekstów biblijnych, które przemawiają swoją wymową. Komentarze do tekstów ewangelicznych ukazują duchową sylwetkę autora, jego bezgraniczne oddanie się Bogu i służbie człowiekowi.

Arcybiskup Feliński w *Konferencjach duchownych* omówił takie tematy, jak: cel powołania kapłańskiego, potrzeba uświętobliwienia, porządek pracy wewnętrznej, używanie pokarmów, nieczystość, samolubstwo, egoizm, pożądlivość oczu, pycha rozumu, rachunek sumienia z pychy, kształcenie woli, posłuszeństwo, umartwienie, modlitwa, rozmyślanie, miłość bliźniego, miłość nieprzyjaciół, stosunek kapłana do społeczeństwa, kapłan w Kościele.

Innym dziełem abpa Felińskiego, które powstało w Jarosławiu, jest: *Wiara i niewiara w stosunku do szczęścia osobistego*⁹⁴. Autor pragnął dać czytelnikowi wskazówki prawdziwie katolickiego życia i ukazać, jak rozwiązać w duchu

⁹³ Z. Sz. Feliński, *Konferencje duchowne*, t. 1., Lwów 1885, s. V.

⁹⁴ Z. Sz. Feliński, *Wiara i niewiara w stosunku do szczęścia osobistego*, Lwów 1886.

wiary nurtujące go problemy światopoglądowe. Po powrocie z Jarosławia i osiedleniu się w Dźwiniacze abp Feliński napisał dalsze części, kontynuując problematykę wiary i niewiary, a mianowicie: *Wiara i niewiara w stosunku do szczęścia społecznego*⁹⁵ oraz *Wiedza chrześcijańska i bezbożna wobec zadań społecznych*⁹⁶.

Powodów rozpoczęcia działalności pisarskiej przez abp Felińskiego było kilka. Arcybiskup przebywając na wygnaniu żył w pewnym osamotnieniu. Dysponował dużą ilością czasu. Doskwierała mu też tęsknota za utraconą archidiecezją. To wszystko złożyło się na podjęcie myśli o pisarstwie. Innym czynnikiem była głębsza refleksja, a mianowicie – myśl o nauczaniu pasterskim poprzez słowo drukowane. To sprawiło, że nawet po powrocie z wygnania św. Zygmunt Szczęsny cały swój wolny czas poświęcał pisaniu różnych dzieł religijnych. I tak, już w Dźwiniacze powstały wspomniane i cytowane Konferencje o powołaniu, w których autor zawarł bogate doświadczenie życia zakonnego. Również w Dźwiniacze, pod koniec życia abpa Felińskiego, opublikował – w oparciu o wydarzenia historyczne – swego rodzaju narodowy rachunek sumienia, zatytułowany: *Pod wodzą Opatrzności*⁹⁷.

Wiedza, osobista świętość i autorytet Arcybiskupa sprawiały, że często bywał zapraszany przez różne wspólnoty do wygłaszania konferencji czy kazań. I tak, w dniu 4 maja 1890 roku na zaproszenie Bractwa NMP Łaskawej Królowej Korony Polskiej, wygłosił w katedrze lwowskiej kazanie. Zaproszenie to dało Ks. Arcybiskupowi okazję do napisania

⁹⁵ Z. Sz. Feliński, *Wiara i niewiara w stosunku do szczęścia społecznego*, Kraków 1890.

⁹⁶ Z. Sz. Feliński, *Wiedza chrześcijańska i bezbożna wobec zadań społecznych*, Lwów 1889.

⁹⁷ Z. Sz. Feliński, *Pod wodzą Opatrzności*, Kraków 1888.

i ogłoszenia drukiem kazania pt. „Nawoływanie Narodu Polskiego do wypełniania ślubów króla Jana Kazimierza i Stanów Rzeczypospolitej zaprzysiężonych imieniem narodu w Archikatedrze lwowskiej roku Pańskiego 1656”⁹⁸.

Reasumując, należy zdecydowanie podkreślić, że we wszystkich pismach Arcybiskupa przebija gorąca wiara, zaufanie i oddanie się Bogu. Najlepiej o tym zaświadcza zamieszczony poniżej fragment owego nawoływania: „Z całym owszem wylaniem wdzięcznego serca dzięki składam Niebieskiemu Ojcu, iż raczył rozbudzić w tylu miłujących Ojczyznę duszach owo zbawienne uczynienia zadość zobowiązaniom przodków naszych, za które i my też odpowiedzialni jesteśmy przed Bogiem i narodem”⁹⁹.

3. Listy pasterskie

Pasterzowanie św. Zygmunta Szczęsnego przypadło na okres niezmiernie trudny dla Kościoła polskiego. Rząd carski utożsamiając polskość z katolicyzmem starał się wszelkimi sposobami ograniczać działalność Kościoła rzymskokatolickiego w zaborze rosyjskim. Arcybiskup Feliński po rozmowie z carem Aleksandrem II, przed przyjazdem z Petersburga do Warszawy, miał nikłe nadzieje na to, że będzie mógł kierować życiem Kościoła warszawskiego swobodnie, to jest zgodnie z kanonami prawa kanonicznego.

Jednym ze sposobów pogłębiania życia religijnego w diecezji były listy pasterskie. Tymczasem rząd rosyjski zabraniał biskupom wydawania listów pasterskich bez uprzedniej cenzury rządowej. Brak swobodnego komunikowania się

⁹⁸ Z. Sz. Feliński, *Nawoływanie Narodu Polskiego do wypełniania ślubów króla Jana Kazimierza i Stanów Rzeczypospolitej zaprzysiężonych imieniem narodu w Archikatedrze lwowskiej roku Pańskiego 1656*, Lwów 1890.

⁹⁹ Tamże, s. 7.

biskupów z wiernymi przyczyniał się do inercji życia religijnego w Polsce. Arcybiskup Feliński, po odbyciu ingresu do katedry św. Jana Chrzciciela w dniu 16 lutego 1862 roku, nie mógł zatem spełnić jednego ze swych podstawowych obowiązków, jakim było ogłoszenie z tej okazji listu pasterskiego. Władze carskie sprzeciwiły się wydaniu listu w takiej formie i treści, jaką przygotował abp Zygmunt Szczęśny po przyjeździe do stolicy.

O tej przykrew sytuacji wspomina w swoich *Pamiętnikach*¹⁰⁰. List pasterski Arcybiskup rozesłał księżom dopiero w październiku, i to wyłącznie do ich osobistej wiadomości, bez polecenia publicznego odczytania go z ambon¹⁰¹. Arcybiskup wyjaśnił swoje postępowanie w liście do Ojca św. Piusa IX, z dnia 25 grudnia 1862 roku: „Ostatnio udzielono biskupom wolności ogłaszania wiernym listów pasterskich bez uprzedniej cenzury rządowej, byleby tylko nie poruszały spraw politycznych. Skorzystałem z tego i ogłosiłem mój list pasterski, napisany natychmiast po moim przyjeździe do Warszawy, a którego ogłoszeniu rząd się wówczas sprzeciwił...”¹⁰².

Mimo tych ogromnych trudności związanych z ogłaszaniem listów pasterskich, abp Feliński nie zrezygnował z tej formy głoszenia prawd wiary świętej i łączności z duchowieństwem i wiernymi. W ciągu 16 miesięcy swego (bardzo trudnego) pasterzowania Arcybiskup wydał kilka listów pasterskich i okólników, mających na celu pogłębienie wiary i życia wewnętrznego wiernych.

¹⁰⁰ Por. Z. Sz. Feliński, *Pamiętniki*, cz. II (1986), dz. cyt. s. 527-528.

¹⁰¹ Zob. BJ, rkps 7844/IV, *List Arcybiskupa Felińskiego do dziekanów i przełożonych zakonnych*, 13 X 1862; AGr, Akta Dekanatu Grójeckiego, vol. 4 (1852-1862), s. 631.

¹⁰² A. Boudou, *Stolica Święta a Rosja. Stosunki dyplomatyczne między niemi w XIX stuleciu*, t. 2: 1848-1883, tłum. Z. Skowrońska, Kraków 1930, s. 232.

W liście pasterskim datowanym na 30 sierpnia 1862 roku Arcybiskup zarządził wspólne rekolekcje kapłańskie dla wszystkich kapłanów archidiecezji warszawskiej¹⁰³; dnia 19 września tegoż samego roku napisał kolejny list pasterski do duchowieństwa i wiernych, w którym przedstawił konieczność jedności Kościoła warszawskiego z Ojcem Świętym¹⁰⁴. Z kolei w liście pasterskim z 15 grudnia 1862 roku abp Zygmunt Szczęsny zabronił duchowieństwu podejmowania akcji spiskowych¹⁰⁵. Arcybiskup czuwał, aby duchowieństwo warszawskie zajmowało się wyłącznie sprawami duszpasterskimi i nie mieszało się w sprawy polityczne¹⁰⁶.

W roku 1863, 10 kwietnia, Arcybiskup wystosował kolejny list pasterski, w którym polecił zakładanie bractw wstrzeźliwości dla podniesienia życia moralnego wiernych¹⁰⁷.

Arcybiskup Zygmunt Szczęsny Feliński, mimo ograniczeń cenzury rządowej, redagował nie tylko listy pasterskie, ale również okólniki i odezwy do duchowieństwa i wiernych archidiecezji warszawskiej. Przedstawiał w nich program swej pracy i wskazywał na zasadnicze sprawy i cele Kościoła.

Nie wszystkie okólniki i odezwy przetrwały burzliwe czasy, które były udziałem kraju, zwłaszcza okres II wojny światowej i powstania warszawskiego. Warto przypomnieć, że czasie powstania w 1944 roku spłonęło archiwum diecezjalne, a w nim wiele cennych dokumentów, także tych, które ukazywały duchową sylwetkę abpa Felińskiego – jego ducha

¹⁰³ Por. H. E. Wyczawski, *Kongregacje dekanalne w archidiecezji warszawskiej przed stu laty*, „Prawo Kanoniczne” 11 (1968) nr 3-4, 50.

¹⁰⁴ Por. M. W. Szkarowskij, I. Wodzianowska, dz. cyt., <https://www.polskipe-terzburg.pl/hasla/felinski-zygmunt-szczesny> [dostęp 10. 11.2022].

¹⁰⁵ Por. E. Niebelski, dz. cyt., s. 38.

¹⁰⁶ J. Modzelewski, *Działalność duszpasterska abp. Z. Sz. Felińskiego w Archidiecezji Warszawskiej*, WAW 65 (1975) 9-11, 459.

¹⁰⁷ Por. M. W. Szkarowskij, I. Wodzianowska, dz.cyt. <https://www.polskipe-terzburg.pl/hasla/felinski-zygmunt-szczesny> [dostęp 10. 11.2022].

wiary, którym pragnął ożywić archidiecezję warszawską. Z dokumentów, które przetrwały pożogę ostatniej wojny, z ich fragmentów dowiadujemy się, kim Arcybiskup był dla Warszawy i czym żył na co dzień.

Bardzo ważnym okólnikiem było pismo z dnia 27 kwietnia 1862 roku, skierowane do duchowieństwa w sprawie nauczania wiernych prawd wiary. Poleciał w nim abp Zygmunt Szczęsny odprawianie nabożeństw popołudniowych oraz zalecił propagowanie częstej Komunii św. Zwrócił uwagę na upowszechnianie książek religijnych. Problemy te ponownie poruszył w okólniku z 30 czerwca 1862 roku, w którym zachęcał do nauczania ludności biednej, polecając jednocześnie zakładanie szkółek elementarnych. Jednym z najważniejszych pism był okólnik z dnia 24 i odezwa z 27 kwietnia 1863 roku – skierowane do duchowieństwa i wiernych, a dotyczące nabożeństw majowych¹⁰⁸. Wielki czciciel Maryi, jakim był św. Zygmunt Szczęsny, poleciał kapłanom odprawianie – we wszystkich kościołach – nabożeństw maryjnych przez cały miesiąc maj i gorąco zachęcał wiernych do uczestnictwa w nich¹⁰⁹.

Te fragmentaryczne informacje pozwalają nam poznać bliżej postać abpa Zygmunta Szczęsnego – jego umiłowanie Kościoła, żywą i głęboką wiarę, oddanie się Chrystusowi i Jego Matce Maryi raz ogromną miłość ku powierzonym jego trosce duszpasterskiej wiernym.

¹⁰⁸ Por. Z. Sz. Feliński, *Pamiętniki*, cz. II (1911), dz. cyt., s. 223; J. Modzelewski, dz. cyt., s. 459.

¹⁰⁹ Por. S. Prawdzicki (I. Polkowski), dz. cyt., s. 179-183.